

Osnovnošolska berila na Primorskem v času fašizma

Anton Arko

115

IZVLEČEK

Prispevek skuša na podlagi virov podati vpogled v poseganje propagandnega aparata v osnovnošolska berila v času fašizma na Primorskem. Pozornost se posebej namenja tendencioznim besedilom, katerih namen je pri mladih bralcih oblikovati kult osebnosti obeh italijanskih voditeljev tistega časa: kralja Viktorja Emanuela III. in duceja Benita Mussolinija. Na konkretnih primerih so izpostavljeni spretni prijemi avtorjev, ki so svoja prizadevanja usmerili k oblikovanju besedil na način, da bralcu odkrito ali subtilno prek določene zgodbe posreduje ideološka sporočila. Besedila v prispevku so podkrepljena s slikovnim gradivom.

Ključne besede

Berila, fašizem, Primorska, osnovna šola, kult osebnosti

ABSTRACT

The paper attempts to provide insight into the intervention of the propaganda apparatus in primary school reading materials during fascism in Primorska, based on sources. It focuses in particular on tendentious texts aimed at creating a cult of personality among young readers of the two Italian leaders of the time: King Victor Emmanuel III and the Duce Benito Mussolini. The authors' skilful approaches are highlighted through concrete examples, which focus their efforts on shaping the texts in such a way as to convey ideological messages to the reader, overtly or subtly, through a specific storyline. The texts in the paper are supported by pictorial material.

Keywords

School reader, fascism, Primorska region, primary school, cult of personality

UVOD

Če se v retrospektivi ozremo 100 let nazaj in svojo pozornost usmerimo na Primorsko, ki je z Rapalsko pogodbo pripadla Italiji, se preslikamo v leto, ko je v veljavo stopila Gentilejeva šolska reforma. Slovenci so takrat postali tarča ostrih raznarodovalnih pritiskov. Slovenske učitelje so začeli premeščati ne glede na njihovo starost ali družinske razmere,¹ otroke pa silili k članstvu v organizacijah Balilla in Piccole Italiane.² Slovenske napise so odstranili ali zamenjali z italijanskimi. Za vpis v italijanske šole so ponujali šolsko kosilo in obleko. V šolah so poučevali po italijanskih učbenikih in tudi po nekaterih prirejenih učbenikih slovenskih avtorjev. Italijanska zgodovinarja Anna Ascenzi in Roberto Sani,³ ki se ukvarjata z zgodovino šolstva, ugotavljata naslednje: »Predvsem pri slovenskih knjigah je pri nekaterih bolj očitna prilagoditev potrebam italijansko govoreče šole znotraj meja Italije. V učbeniku so le okvirne biografije italijanskih kraljev, Garibaldija, Mazzinija, večinoma kronološki zapisi o italijanskih vojnah za neodvisnost in zelo malo besed, ki bi v učencih vzbudile naklonjenost do Italije«⁴ Pogledali si bomo štiri berila, med njimi eno, ki je prirejeno po slovenskih avtorjih, ostala pa so italijanska, kot je bila takrat večina beril. Pod drobnogled bomo vzeli tako slikovno gradivo kot tudi besedilne omembe voditeljev (duce, Benito Mussolini, kralj, Viktor Emanuel III.) in besedila, katerih avtor je voditelj, v berilih za prve tri razrede osnovne šole.

---

1 Lavrenčič Pahor, Minka. *Primorski učitelji*. Trst: Narodna in študijska knjižnica, Odsek za zgodovino, 1994, 30.

2 Pahor, Drago. »Pregled razvoja osnovnega šolstva na zahodnem robu slovenskega ozemlja.« V: *Osnovna šola na Slovenskem 1869-1969*, ur. Vlado Schmidt, et al. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970, 331.

3 Ascenzi, Anna in Roberto Sani. *Il libro per la scuola tra idealismo e fascismo: l'opera della Commissione centrale per l'esame dei libri di testo da Giuseppe Lombardo Radice ad Alessandro Melchiori, 1923-1928*, Vita e Pensiero, 2005, 181.

4 Per quel che riguarda i libri sloveni in particolare, è in alcuni più evi dente l'adattamento alle esigenze di una scuola alloglotta entro i confini d'Italia: in altri lo spirito d'italianità manca assolutamente. Vi si trovano scheletriche biografie dei re d'Italia, di Garibaldi, di Mazzini, appunti meramente cronologici sulle guerre dell'indipendenza italiana, ben poche parole atte ad ispirare negli alunni l'affetto verso l'Italia.

PRVO BERILO ZA PRVI RAZRED OBČIH LJUDSKIH ŠOL

Po vzoru učbenika *Moje prvo berilo*, ki ga je spisal Karel Wider, sta slovenska učitelja priredila berilo, ki je izšlo v 20. letih 20. stoletja v Milanu za Julijsko Benečijo. Vsa besedila so v slovenskem jeziku, na ilustracijah pa lahko vidimo mediteranski slog oz. pokrajino. Pod naslovom Naš kralj najdemo sliko mladega Viktorja Emanuela III. in krajše besedilo.

Otroci! Slika, ki jo vidite pred seboj, nam predstavlja našega ljubega kralja. Ime mu je Viktor Emanuel III. (Vittorio Emanuele III.). Navadno biva v starodavnem mestu Rimu (Roma). Naš kralj je dober, prijazen in usmiljenega srca. Zato pa ga tudi vsi imajo radi. Že kot deček se je rad učil. Njegovi učitelji so bili z njim jako zadovoljni. Naš kralj modro vlada svoje dežele. Mnogo ima skrbi in dela. Revežem in nesrečnikom rad pomaga. Mi vsi mu moramo biti za to hvaležni. Kakor ljubijo otroci svojega očeta, tako ljubimo tudi mi svojega dobrega kralja.⁵

Tu lahko vidimo vzgojo mladih bralcev do ljubezni in spoštovanju do kralja ter spodbudo k hvaležnosti.

IL LIBRO DELLA PRIMA CLASSE

Če vzamemo v roko čitanko za prvi razred, ki je izšla leta 1941, lahko na naslovnici opazimo rahlo obledel napis z ročno pisavo *Razredničarka: Venuti Silvana, Dobrovo*. Če pa pregledamo v arhiv šolske kronike osnovne šole iz kraja Dobrovo, najdemo podatek, da je omenjena učiteljica poučevala na šoli v tem kraju od leta 1924, torej leto po Gentilejevi šolski reformi pa do leta 1943, ko je Italija kapitulirala.⁶ Poglejmo si, kakšnim ideološkim vsebinam so bili izpostavljeni otroci iz tega kraja, sedeža Goriških brd. Približno na tretjini učbenika nas pozdravi barvna ilustracija Viktorja Emanuela III. z zapisom, ki se je poldrugo desetletje kasneje pojavljal tudi v slovenskih berilih v t. i. Ljubljanski pokrajini. »*To je kralj / Viktor Emanuel III.*

---

5 Germek, Anton; Daneu, Ivan in Karel Wider. *Prvo berilo za prvi razred občin ljudskih šol*. Milano: Lugli Trevisini, cca. 1920, 67.

6 Slovenski šolski muzej, dokumentacijska zbirka, mapa šole Dobrovo.

Svojski / Kralj vojak / Zmagoviti kralj / Vsa Italija ga ljubi / Skupaj mu kličemo / Naj živi kralj!«⁷

Slika 1: Ilustracija Viktorja Emanuela III.

(Vera Cottarelli Gaiba, Nerina Oddi: *Il libro della prima classe*, str. 52)

Nekaj strani naprej sledi zgodba, ki je postavljena ob ilustracijo mladega *balile* in nosi naslov *Una storia vera*. Ta resnična zgodba pripoveduje o življenju dečka, ki je postal mogočen mož. Poglejmo si del, v katerem se babica in vnuk pogovarjata o tem dečku, ki je zrasel v uspešnega in mogočnega človeka. »Tako je vedno bolj ljubil svojo domovino in jo mislil narediti močnejšo in mogočnejšo od drugih dežel /.../ in po njegovem delu je Italija močna in mogočna. Vsi dobri Italijani ga imajo radi, vsi ponav-

⁷ E il Re / Vittorio Emanuele III di Savoia / Il Re Soldato / Il Re Vittorioso. / Tutta l'Italia lo ama. / Salutiamo lo insieme: / Viva il Re!

Cottarelli Gaiba, Vera in Nerina Oddi. *Il libro della prima classe*. Milano: La Libreria dello stato, 1941, 52.

ljajo njegovo blagoslovljeno ime. – Tudi jaz vem, babica. Ime mu je Benito Mussolini.«⁸

Nadalje smo priča besedilu, ki nosi naslov Duce! Govori o otrocih, ki pridejo k Mussoliniju, ta pa jim narekuje življenjske nauke.

Duce! Duce!.... Otroški glasovi segajo tja gor, v delovno sobo, kjer dela Duce. Duce to sliši in se nasmehne ter dela za njih. Duce pravi: Bodite dobri, otroci, in ubogajte. Ubogati je vaša prva dolžnost. Učite se. Učenje je vaše delo. Ljubite delo; naredilo vas bo čedalje boljše. Vsi delamo, dragi otroci, za našo Italijo. Ali otroci Italije slišijo Ducejev glas?⁹

Naslednje ideološko obarvano besedilo ne nosi naslova, temveč pred njim stoji ilustracija sedmih uniformiranih dečkov, pri čemer prvi drži italijansko zastavo, ostali pa iztegnjeno desnico v pozdrav. Zapis se obrača na dečke, ki jih imenuje mladi orli in jih naslavlja kot prihodnost Italije. Zadnji del se glasi: »za Italijo in za kralja«¹⁰ Na spodnjem delu strani pa beremo kratko besedilo, ki se neposredno obrača na otroke in jih spodbuja k zavesti in aktivnosti: »Verjeti, ubogati in se boriti, to je Ducejev ukaz. Ne pozabite tega, če hočete biti pravi mali vojaki svoje domovine.«¹¹

---

8 Allora amo sempre piu la sua Patria e penso di farla forte e potente piu delle altre Terre /.../. E per opera sua l'Italia e forte e potente. Tutti i buoni Italiani lo amano, tutti ripetono il suo nome benedetto. – lo pure lo so, nonna. Il suo nome e Benito Mussolini.

Gaiba, Oddi, *Il libro*, 67.

9 – Duce! Duce! ... La voce dei bimbi arriva lassu, nello studio dove il Duce lavora. Il Duce la sente e sorride e lavora per loro. Dice il Duce: -Siate buoni, bambini, e obbedite. Obbedire e il vostro primo dovere. Studiate. Lo studio e il vostro lavoro. Amate il lavoro; vi fara piu buoni e piu bravi. Lavoriamo tutti, o bambini, per la nostra Italia. – Odone i bimbi d'Italia la voce del Duce?

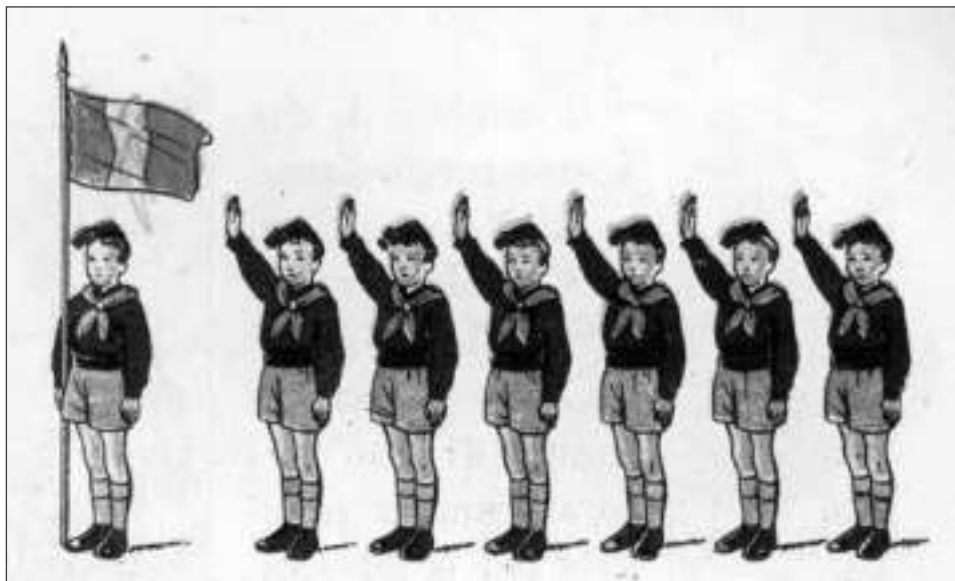
Gaiba, Oddi, *Il libro*, 72.

10 Per l'Italia e peri il Re.

Gaiba, Oddi, *Il libro*, 96.

11 Credere, obbedire, combattere, ecco il comando del DUCE. Non dimenticarlo, se vuoi essere un vero piccolo soldato della tua patria.

Gaiba, Oddi, *Il libro*, 96..

Slika 2: Ilustracija sedmih dečkov, t. i. mladih orlov.
(Vera Cottarelli Gaiba, Nerina Oddi: *Il libro della prima classe*, str. 52)

Najdaljše besedilo, ki govori o Mussoliniju, pa nosi naslov *Il ritratto del Duce*, torej Ducejev portret. Poglejmo, na kakšen način ga predstavlja. Ker je vse besedilo preprejeno z njegovimi omembami, si ga pogledjmo v celoti.

Alberto hodi po hiši in išče portret Duceja, da bi ga prilepil v svoj zvezek. Enega je našel v časopisu, vendar tisk ni jasen. Oče ima enega zelo lepega, a prevelikega. Mati gleda v paket razglednic: tukaj je ena z Ducejem na konju, ena z Ducejem, ki gleda na balkon Beneške palače, druga z Ducejem, ki pregleduje črnosrajčnike ..... Alberto nezadovoljno zmajuje z glavo in pravi: Ne, te ne. – Kako dolgočasen fant! – vzklikne mama. – Po drugi strani pa so ti portreti Duceja zelo lepi; zakaj ti niso všeč? Zakaj ...; – ampak Alberto je na kupu našel razglednico:

predstavlja Duceja sredi skupine Balil; enega poboža in se nasmehne. – Evo, – vzklikne Alberto, – tole bom vzel. – Prav imaš, res je lepa.¹²

Kot lahko vidimo, so imeli avtorji te čitanke razvit smisel za psihologijo. Vedeli so, da če želijo Mussolinija še bolj približati otrokom, ga morajo prikazovati kot prijatelja otrok. V tej zgodbi pa celo mladi Alberto sam izbere fotografijo, ki Mussolinija prikazuje v tej luči. Ob besedilu vidimo barvno ilustracijo Mussolinija, ki v rokah drži majhnega dečka. Zanimivo pa je, da je nad sliko s svinčnikom zapisano TITO. Lahko bi domnevali, da učiteljici Venuti čitanka tega učenca ali učenke ni prišla pod roko.

Slika 3: Ilustracija Mussolinija med skupino Balil.

(Vera Cottarelli Gaiba, Nerina Oddi: *Il libro della prima classe*, str. 103)

Besedilo Il giuramento pa že ni več pisano v slogu spodbude, ampak so besede že za spoznanje trše in delujejo kot obigatorne.

12 Alberto va cercando per tutta la casa un ritratto del Duce per incollarlo sul suo quaderno. Ne ha trovato uno su un giornale, ma la stampa è poco chiara. Il babbo ne ha uno assai bello, ma troppo grande. La mamma sta cercando in un pacco di cartoline: eccone una col Duce a cavallo, una col Duce affacciato al balcone di Palazzo Venezia, un'altra col Duce che passa in rivista le Camicie Nere /.../. Alberto scuote la testa scontento e dice: – No, queste no. – Che ragazzo noioso! – Esclama la mamma. – Sono assai belli, invece, questi ritratti ma. del Duce; perchè non ti piacciono? – Perchè /.../; ma Alberto ha trovato, nel mucchio, una cartolina: rappresenta il Duce in mezzo ad un gruppo di Balilla; ne accarezza uno e sorride. – Ecco – esclama Alberto – prendo questa. – Hai ragione, è proprio bella.

Gaiba, Oddi, *Il libro*, 103.

Deklica Karla je prejela kartico Hči volkulje, na kateri je zapisano tudi njeno ime. Učiteljica je nato prebrala prisego. Poglejmo si jo: »*V imenu Boga in Italije prisegam, da bom izvrševala Ducejeve ukaze ter z vsemi močmi in, če bo treba, s krvjo služila fašistični revoluciji.*«¹³ Dalje pravi zapis, da so vse deklice nato prisegle, Karla pa se je ob tem zavedala, da je treba takoj in v tišini ubogati Ducejeve ukaze, ker ima Mussolini vedno prav.¹⁴ Tu lahko vidimo, da je ta totalitarističen apodiktični način pronical tudi že v učbenike za začetne razrede osnovne šole.

LETTURE PER LE SCUOLE ELEMENTARI, SECONDA CLASSE

Čitanka, ki je namenjena drugemu razredu osnovnih šol, je izšla v Trstu in Milanu leta 1940. Ni toliko zanimivo dejstvo, da ne vsebuje barvnih ilustracij, temveč je nadvse presenetljivo, da ni na nobenem mestu omenjen Benito Mussolini.

Precej lepih besed je namenjenih kralju pod naslovom Il Re. Zapis govori o dekletih, ki se pogovarjajo o kralju. Prvo dekle ga opisuje, kot ga je njej opisal oče, ki je bil med vojno v strelskem jarku: »*Oblečen je bil kot oni, in tako preprost kot oni; in dober, pravi oče, dober, da lahko vidiš dobroto v njegovih očeh, čeprav je njegov obraz resen.*«¹⁵ S temi besedami pa se dalje v zgodbi strinja tudi dekle Marjeta, ki pravi:

Vem, da ima zelo rad svoja dekleta. Nekega dne je v Milanu obiskal dom tistih, ki so med vojno oslepeli in bil do vseh tako ljubezniv, a vedno resen, saj se je zdelo, da je težko ne jokati ob vseh teh ubogih mladih ljudeh, ki so bili za vedno

---

13 Nel nome di Dio e dell'Italia giuro di eseguire gli ordini del Duce e di servire con tutte le mie forze e, se e necessario, col mio sangue la causa della Rivoluzione fascista

Gaiba, Oddi, *Il libro*, 134.

14 Gaiba, Oddi, *Il libro*, 134.

15 e vestito come loro, e semplice come loro; e buono, dice il babbo, buono che gli si legge negli occhi la bontà, benchè abbia il viso serio serio.

Camilla del Soldato, Milly Dandolo. *Ad occhi aperti, Letture per le scuole elementari, seconda classe*. Trst: La editoriale libraria, 1940, 102.

zaprti v temi. Ko pa je šel skozi sobo, v kateri so bili portreti njegovih hčera, se je nasmehnil in s prsti poslal poljub tem lepim obrazom¹⁶

Bralcu se ustvari vtis o prijaznem, čutečem in dobrem kralju.

Zadnje besedilo z vladarsko vsebino je *Vittorio Emanuele II.*, v katerem babica pripoveduje svojim vnukom o kralju Viktorju, dedku trenutnega kralja. Zapis se sicer začne z besedami, da je aktualni kralj Viktor Emanuel III., potem pa se pozornost preusmeri na babico, ki po svojih spominih pravi, da jo je nekoč s svojim spremstvom srečal, ko je bila na polju, jo pozorno pogledal in se ji nasmehnil.¹⁷

IL LIBRO DELLA TERZA CLASSE ELEMENTARE, LETTURE

Čitanka, ki je izšla leta 1936 v Rimu in Veroni, nam že v prvem poglavju *Attesa* prinaša zanimive vsebine. Opisuje šolski prostor, razpelo ter sliki kralja in Duceja. Pri prvem je zapisano le: »Tudi kralj vas opazuje«,¹⁸ kar bi pomenilo, da naj se otroci zavedajo in pazijo na svoje ravnanje, saj so ves čas pod budnim očesom kralja. Več pa je zapisano pri Mussoliniju.

Ducejeve oči so tiste, ki vas natančno opazujejo. Kakšen je ta pogled, tega ne more nihče izraziti. To je orel, ki razpre svoja krila in se dvigne v vesolje. To je plamen, ki išče tvoje srce, da bi ga prižgal z rdečim (cinober) ognjem. Kdo se bo uprl temu gorečemu očesu, oboroženemu s puščicami? Pomirite se, za vas se

---

16 so che vuole un gran bene alle sue bambine. Un giorno, a Milano, andò a vedere la casa dei ciechi di guerra, e fu tanto affettuoso con tutti; ma sempre serio, chè anzi pareva durasse fa tica a non piangere, dinanzi a tutti quei po veri giovani chiusi per sempre nel buio. Ma passando da una sala dove erano stati messi i ritratti delle sue figliole, egli sorrise, e mandò con le dita un bacio a quei visini belli.

del Soldato, Dandolo, *Ad occhi*, 102.

17 mi guardo attento, e sorrise.

del Soldato, Dandolo, *Ad occhi*, 105.

18 Anche il Re vi guarda.

Nazareno Padellaro, Carlo Testi. *Il libro della terza classe elementare*, 4.

puščice spremenijo v žarke veselja. Poslušaj besedo, ki jo On govori samo tebi. Ali slišiš? Ti si moje goreče jutro.¹⁹

V primerjavi s kraljem je avtor pri opisu Ducejeve slike šel še dlje v nameri vzbuditi pazljivost, predanost in strahospoštovanje. V prebranem besedilu lahko hitro prepoznamo gojenje kulta osebnosti, saj gre za figuro, ki v pozitivnem (vodi in varuje) in negativnem (opazuje in nadzira) smislu bdi nad ljudmi.

Slika 4: Naslovnica berila, na kateri sta upodobljena vojak in simbol fašizma
(Nazareno Padellaro, Carlo Testi: *Il libro della terza classe elementare*, naslovnica)

¹⁹ Sono di occhi del Duce che vi scrutano. Che cosa sia quello sguardo, nessuno sa dire. E un'aquila che apre le ali, e sale nello spazio. E una fiamma che cerca il vostro cuore per accenderlo d'un fuoco vermiglio. Chi resistera a quell'occhio ardente, armato di frecce? Rassicuratevi, per voi le frecce si mutano in raggi di gioia. Ascoltate la parola che solo a voi Egli dice. Avete udito? Voi siete il mio ardente mattino.

Padellaro, Testi, *Il libro*, 4.

Naslednje besedilo nosi naslov *Il Re* in govori o kralju Viktorju Emanuelu III. s spoštljivimi in močnimi besedami, ki ga slikajo v lepi luči. Izpostavimo del besedila, ki to najbolj odraža.

Viktorju Emanuelu III. je Previdnost (božja previdnost, op. a.) namenila najboljšo usodo, saj mu je namenila slavo, da je z besedo in zgledom vodil italijansko ljudstvo k zmagi. Bil je junaški in zanesljiv vodnik, ki je, ko je prišel čas, da odvrže meč, utišal glasove negotovih in znal iz src svojih ljudi izvabiti bojevniške vrline. Popoldne 23. maja 1915 je z balkona palače Kvirinal dvignil trobojnico nad ogromno množico ljudi. Od tistega dne je bila njegova palača triinštirideset mesecev na ognjeni črti. Bil je preprost in neustrašen, imel je enako dušo kot borci.²⁰

Tudi to besedilo s presežniki in opisovanjem izjemnih dogodkov soustvarja kult osebnosti pri mladih bralcih. Nekaj strani naprej pa je upodobljen Mussolinijev portret s pripisom »Benito Mussolini / voditelj fašizma / predsednik vlade«.²¹

Brez naslova pa je objavljeno besedilo, ki govori o kralju na Soški fronti. Poglejmo si odstavke, ki kralju pripisujejo izjemne lastnosti. *»Mi v hišah, v strelskih jarkih in povsod, čutimo, da nas Kralj oživlja, da nam Kralj ukazuje, da nas Kralj vodi. Ko hitimo proti sovražniku, se zdi, da vidimo kralja na čelu.«*²² Naslednji relevanten odstavek se glasi: *»Ker je živel enako kot borci, je poznal njihova srca. Zato je v žalostnih dneh s svojo vero nahranil vso*

---

20 A Vittorio Emanuele III la Provvidenza assegnò la più bella sorte, perchè a Lui riservò la gloria di condurre con la parola e con l'esempio il popolo italiano alla Vittoria. Guida eroica e sicura, quando fu giunta l'ora di snudare la spada, fece tacere le voci degli incerti, e seppe fare scaturire dal cuore del Suo popolo le virtù guerriere. Nel pomeriggio del 23 maggio 1915 inalzò da un balcone del Quirinale sulla folla immensa il Tricolore. Da quel giorno, per quarantatré mesi la Sua Reggia fu sulla linea del fuoco. Semplice ed intrepido, ebbe la stessa anima dei combattenti.

Padellaro, Testi, *Il libro*, 6.

21 Benito Mussolini, Duce del fascismo, e capo del governo.

Padellaro, Testi, *Il libro*, 7.

22 Noi nelle casette, nelle trincee e dovunque, sentiamo che il Re ci anima, che il Re ci comanda, che il Re ci guida. Quando ci lanciamo contro il nemico, ci pare di vedere il Re alla testa.

Padellaro, Testi, *Il libro*, 8.

Italijo. In če so vojaki branili čast domovine, je kralj branil čast vojakov.»²³
Besedilo se sklene z odstavkom:

Kralj je z vami, dragi otroci, če hodite po poti časti. On je z vami, če si prizadevate za lepo upanje. On je z vami, če je v vaših srcih pogum in gorečnost. Z vami je, če boste od zdaj naprej znali ohraniti besede naših junakov v svojih srcih in jih izgovarjati tako, kot so jih izgovarjali oni, s požrtvovalnostjo.²⁴

Vsi ti odstavki so pisani na način, da bi otrokom vzbudili zavest in čut za pripadnost kralju in domovini, ter na način, da bi otroci vzljubili in spoštovali kralja, da bi nekoč postali zvesti in ubogljivi državljeni.

Slika 5: Portret Benita Mussolinija
(Nazareno Padellaro, Carlo Testi: *Il libro della terza classe elementare*, str. 7)

23 Vivendo la stessa vita dei combattenti, ne conobbe il cuore. Ecco perché nei giorni tristi nutrì della Sua fede l'Italia tutta. E se i soldati difesero l'onore della Patria, il Re difese l'onore dei soldati.

Padellaro, Testi, *Il libro*, 8.

24 Il Re è con voi, cari figliuoli, se camminate nella via dell'onore. È con voi, se inseguite la bella speranza. È con voi, se nel vostro petto c'è coraggio e ardi mento. È con voi, se fin d'ora sapete conservare nel cuore le parole dei nostri eroi, per dirle come essi le dissero, con il sacrificio.

Padellaro, Testi, *Il libro*, 9.

Pod naslovom *I due saggi*, po slovensko Dva modreca, stoji krajši zapis, ki pripoveduje o dveh starih, ki sta vsak na svoj način spreobračala mladeniča. Za zgled je postavljen starec, ki je mladeniču v nekaj besedah pojasnil zakon in ga s tem spreobrnil. A propoz temu se zapis sklene s trditvijo: »Tudi mi vam lahko v trenutku razkrijemo ves svoj zakon in vso svojo fašistično vero. Dovolj je ena beseda: DUCE!«²⁵ Iz tega ideološko angažiranega sestavka razberemo, da je v eni osebi zaobjet odgovor in razlaga vseh zakonov in političnih usmeritev. In da je to vrednoteno kot pozitivno.

V nadaljevanju si pogledjmo besedilo *La prima fatica di Romano*, ki govori o šolarju Romanu, ki v sebi nosi skrito misel, ki je nihče od sošolcev ne more uganiti. Proti koncu zgodbe se ta skrivnost razkrije.

Spoštujem žulje na rokah. So izraz plemenitosti, saj je plemenit tisti, ki ustvarja, tisti, ki v zgradbo domovine vgradi svoj kamen, pa naj bo še tako skromen. Tu je skrivnost razkrita. Roman želi pridobiti Mussolinijevo spoštovanje. Mussolinijevo spoštovanje! Ali je lahko večja ambicija od te? In kako se lahko takšna ambicija rodi v otrokovi duši? Ne obsojajte ga. Roman je še otrok, ne razlikuje med ljubeznijo in spoštovanjem. Za trenutek je pomislil, da so žulji na njegovih rokah znak priznanja, da spada med tiste, ki jih Mussolini ljubi.²⁶

Tu lahko vidimo, kako je kot zgled postavljen deček Roman, čigar največja želja je, da bi ga Mussolini spoštoval in ljubil. Obenem deluje spretno besedilo kot pohvala Romanu, da ima tako lepo željo. V zgoraj navedenem vzgibu pa bi lahko prepoznali tudi analogijo s krščansko miselnostjo tistega časa, ki je prav tako predvidevala podobno držo človeka v odnosu

25 Anche noi possiamo rivelarvi tutta la nostra legge e tutta la nostra fede di fascisti, in un istante. Basta una parola sola: DUCE!

Padellaro, Testi, *Il libro*, 10.

26 Mussolini un giorno disse: "Io rispetto i calli delle mani. Sono un titolo di nobiltà, perchè nobile è veramente colui che produce, colui che porta il suo sasso, sia pure modesto, all'edificio della Patria." Ecco svelato il segreto. Romano vuole guadagnare il rispetto di Mussolini. Il rispetto di Mussolini! Ci può essere ambizione più grande di questa? E come un'ambizione di que sta fatta, può essere nata nell'animo di un fanciullo? Non condannatelo. Romano è ancora un fanciullo, non distingue bene l'amore dal rispetto. Ha pensato, per un momento, che i calli delle mani siano un segno di riconoscimento per appartenere al numero di coloro che Mussolini ama.

Padellaro, Testi, *Il libro*, 47.

do Boga. In tu se na otrokovi nezavedni ravni lahko vzpostavi dojemanje Benita Mussolinija kot neke vrste boga.

La terra della Leggenda je zapis, ki govori o legendarni zgodovini Italije, proti koncu pa v njem zasledimo odstavek: »V cerkvi je bil krščen otrok. Ime mu je Benito. /.../ Kruha ne bo manjkalo. /.../ z besedo visoko dvigne srca in gnete valjo vseh kot apno.«²⁷ Rojstvo Mussolinija je prikazano kot rojstvo odrešenika, ki bo vladal in postavil nov svet.

Posebej zanimiva je zgodba z naslovom *Non desiderare*, ki pripoveduje o kongresu mladih iz tujine in mladeniču Romanu, ki je slišal njihov pogovor. Takole so se pogovarjali: »Ko bi le imeli Mussolinija! Da bi naša domovina postala velika, bi bil potreben Mussolini. Mussolinija hočemo za šefa.«²⁸ Zgodba pa se presenetljivo zaključi z Romanovimi besedami mladini: »Hvala za to, kar ste povedali o Mussoliniju. Ne pozabite pa, da zapoved pravi: „Ne želi Duceja... bližnjih.“«²⁹ Lahko nas preseneti avtorjeva neverjetna iznajdljivost, kako preplete krščansko vero, religijo in fašizem s parafrazo devete božje zapovedi, ki pravi, ne želi žene svojega bližnjega.

Še ena moralistično obarvana zgodba je *Romano vuole il petto di vetro*. Zgodba pravi, da je Roman dober fant, ki pa ima težave z resnico. Večkrat se, ko pripoveduje, prepusti domišljiji, zaradi česar ga oče pogosto graja. Zato si Romano želi, da bi imel steklene prsi in bi lahko videl v svoje srce ter govoril po resnici. Nekega dne mu oče pove, da bo pripeljal posebnega gosta v njegovo sobo. Ta gost bo videl naravnost v Romanovo srce. Zdaj pa pogledjmo, kako se zgodba zaključi. »Vsi ga poznate: Mussolini.

---

27 Nella chiesa è stato battezzato un bambino. Porta il nome di Benito. /.../ Il pane non mancherà. /.../ con una parola solleva i cuori tanto in alto, e impasta la volontà di tutti come la calce.

Padellaro, Testi, *Il libro*, 72.

28 Se avessimo Mussolini! Ci vorrebbe Mussolini per far grande la nostra Patria. Vogliamo Mussolini per Capo.

Padellaro, Testi, *Il libro*, 128.

29 Grazie per quanto avete detto di Mussolini. Ricordatevi, pero che un comandamento dice: "Non desiderare il Duce... d'altri."

Padellaro, Testi, *Il libro*, 128.

*Nocoj Romanovo spalnico krasi veličasten portret Duceja v vojaški častniški uniformi.*³⁰

Sklepno besedilo učbenika nosi naslov *L'impero* in je postavljeno na konec kot ideološki grande finale. Izpostavimo zanimivejše dele.

Ena vera je ustvarila imperij, to je ta: „Mussolini ima vedno prav.“ To je vera sto tisoč prostovoljcev, sto tisoč delavcev, padlih in preživelih legionarjev. Cesarški venec obdaja čelo zmagovitega kralja, potomca najstarejšega in najznamenitejšega rodu bojevnikov ter najmodrejšje dinastije vladarjev ljudstev. „Italija je končno dobila svoj imperij,“ v majski noči kriči Mussolini osuplemu svetu. Na oltarju domovine so zablesteli bajoneti. Na trgih, kjer ima množica eno samo srce in en sam glas, se dviga krik ponosnega navdušenja.³¹

V tem delu smo priča samim presežnikom, ki opisujejo dinastijo Savojevcev: najstarejši, najznamenitejši, najmodrejši. Vladar v tem primeru že meji na božanstvo, čeprav to ni nikjer izrečeno. Naslednji del pravi:

Oče cesarstva Mussolini je v noči na 9. maj leta 14, ko je svetu naznanil njegovo ustanovitev, dejal, da se odpirajo ogromna vrata prihodnosti. /.../ vi, na najbolj slavno noč, ste pozdravili cesarstvu in množično vzklikali „da“ Duceju, ki je od Italijanov zahteval, naj bodo vredni cesarstva. /.../ Na majsko noč, ki je združila dva imperija, rimski in fašistični, se je Beneška palača spremenila v ogromen

---

30 Tutti lo sapete: Mussolini. Questa sera un magnifico ritratto del Duce, in divisa di caporale d' onore della Milizia, ornera la cameretta di Romano.

Padellaro, Testi, *Il libro*, 210.

31 Una fede ha creato l'impero, questa: "Mussolini ha sempre ragione." Questa è la fede dei centomila volontari, dei centomila operai, dei legionari caduti e superstiti. Il serto imperiale cinge la fronte del Re vittorioso, del discendente della più antica e più illustre stirpe di guerrieri e della più saggia dinastia di reggitori di popoli. "L'Italia ha finalmente il suo impero" grida nella notte di maggio Mussolini al mondo attonito. Lampeggiano sull'Altare della Patria le baionette. Un grido di fiera esultanza si leva dalle piazze, dove la folla ha un cuore solo, una voce sola.

Padellaro, Testi, *Il libro*, 221.

zmagoslavni lok na Mussolinijevi glavi. Na oltarju domovine so se bleščali bajoneti; na trgu so se živahne (ganjene) oči bleščale kot bajoneti.³²

To besedilo, polno čustvenih in slavnih besed, se zaključi z »*Naj živi kralj cesar! Naj živi Duce!*«³³ Tovrstno opevanje asociira na svetopisemske psalme in tudi na pesmi drugih verstev, ki so posvečene slavljenju različnih božanstev.

SKUPNI IMENOVALEC IN NJEGOVI ODTENKI

Po pregledu treh beril, ki so se uporabljala na Primorskem od Gentilejeve šolske reforme pa do sredine druge svetovne vojne, lahko strnemo nekaj misli. Kasnejše, kot je leto izdaje berila, v večji meri so v njem zastopane vsebine, ki se nanašajo na državna voditelja (Mussolini ali Viktor Emanuel III.). Ugotovimo, da Benito Mussolini v berilih nikoli ne nastopa sam, vedno je v berilu omenjen tudi Viktor Emanuel III. Dalje vidimo, da je voditelj v vseh primerih, kadar ni zgolj omenjen, predstavljen v lepi luči. Njegove značajske lastnosti so izjemno pozitivne. Prikazan je kot požrtvovalen, neustrašen, z močno voljo in vizijo, a obenem prijazen, preprost, dostopen, ljudski, velikokrat tudi s posebnim čutom za otroke. Besedila, ki govorijo o voditelju, so spisana na način, ne le, da pri bralcu vzbujajo pozitivna čustva, ampak da so ta čustva izražena kolektivno. Tako se tudi bralec, ki predstavlja delček te skupnosti, čuti udeleženega v izrazih hvaležnosti in poveličevanja voditelja. Nekatera besedila pa so zastavljena tako, da bralcu vzbudijo občutek, da je dolžan ljubiti vladarja in mu biti hvaležen za vse, kar je storil za narod. Na več mestih sta oba voditelja prikaza tako, da opisane lastnosti mejijo na lastnosti božanstev.

32 Il padre dell'impero, Mussolini, nella notte del 9 maggio dell'anno XIV, annunziandone al mondo la fondazione, disse che un immenso varco si apriva sulle possibilità del futuro. /.../ voi, nella notte più gloriosa, salutando l'impero, con la folla avete gridato "sì" al Duce, che chiedeva agli Italiani di essere degni dell'impero. /.../ Nella notte di maggio che congiunse due imperi, l'impero romano e l'impero fascista, Palazzo Venezia si trasformò in un immenso arco di trionfo sul capo di Mussolini. Sull'Altare della Patria luccicavano le baionette; nella piazza gli occhi commossi luccicavano come le baionette.

Padellaro, Testi, *Il libro*, 222.

33 Viva il Re Imperatore! Viva il Duce!

Padellaro, Testi, *Il libro*, 222.

Koliko so torej v našem primeru čitanke oz. berila del propagandnega aparata oz. ali lahko po prebranem govorimo o kultu osebnosti v berilih na Primorskem med obema svetovnima vojnoma? Precej besedil jima (sploh Mussoliniju) pripisuje vlogo rešitelja. Večkrat je omenjena Mussolinijeva nezmotljivost. Tudi o izraženih izjemnih duhovnih in organizacijskih sposobnostih lahko govorimo. Praktična pravila za življenje, predvsem pa uveljavljanje morale, lahko najdemo v besedilih, katerih avtor je Mussolini, ter v njegovih citatih. Posledično lahko govorimo tudi o citatomaniji. Nadalje ugotavljamo, da veliko besedil vsebuje elemente čaščenja. Tudi mimo zahteve po vdanosti in poslušnosti ne moremo, ne da bi jo potrdili. Lahko torej sklenemo, da vsebine pregledanih osnovnošolskih beril, ki govorijo o Viktorju Emanuelu III. in o Mussoliniju v veliki meri gradijo njuna kulta osebnosti.

VIRI IN LITERATURA

Ascenzi, Anna in Sani, Roberto. *Il libro per la scuola tra idealismo e fascismo. l'opera della Commissione centrale per l'esame dei libri di testo da Giuseppe Lombardo Radice ad Alessandro Melchiori, 1923-1928*, Vita e Pensiero, 2005, str. 181.

Cottarelli Gaiba, Vera in Oddi Nerina. *Il libro della prima classe*. Milano: La Libreria dello stato, 1941, 52.

del Soldato, Camilla in Dandolo, Milly. *Ad occhi aperti, Letture per le scuole elementari, seconda classe*. Trst: La editoriale libreria, 1940, 102.

Germek, Anton in Daneu, Ivan. *Prvo berilo za prvi razred občin ljudskih šol*. Milano: Lugj Trevisini, cca. 1920, 67.

Lavrenčič Pahor, Minka. *Primorski učitelji*. Trst: Narodna in študijska knjižnica, Odsek za zgodovino, 1994, 30.

Padellaro, Nazareno in Testi, Carlo. *Il libro della terza classe elementare*. Rim: La libreria dello stato, 1940, 4.

Pahor, Drago. »Pregled razvoja osnovnega šolstva na zahodnem robu slovenskega ozemlja.« V: *Osnovna šola na Slovenskem 1869-1969*, ur. Vlado Schmidt, et al. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970, 331.

Slovenski šolski muzej, dokumentacijska zbirka, mapa šole Dobrovo.

POVZETEK

Avtor obravnava šolstvo na Primorskem v času med obema svetovnima vojnama, pri čemer se ukvarja s pregledom treh osnovnošolskih beril (za prvi, drugi in tretji razred) različnih piscev in različnih izdajateljev. Svojo pozornost posveča navzočnosti ideoloških vsebin in izpostavlja tista besedila oz. njihove dele, ki govorijo o kralju Viktorju Emanuelu III. in o Benitu Mussoliniju. V tej luči ugotavlja, če besedila soustvarjajo njuna kulta osebnosti. V zaključnem delu sklene svoje misli z ugotovitvami, da vsebine z omembami voditeljev z leti izdaje beril naraščajo, da vse omembe prikazujejo voditelja pozitivno, da je voditelj na več mestih imenovan kot nezmogetljiv, da je opevan in slavljen ter prikazan kot odrešenik domovine. Avtor konča s temeljno ugotovitvijo, da tudi besedila v pregledanih berilih gradijo kulta osebnosti obeh voditeljev.